

Особливості правової освіти у формуванні правової культури суспільства в умовах російської агресії

*Ломака Вікторія Сергіївна¹, Осташова Валерія Олександрівна²,
Присяжнюк Іван Іванович³*

Опубліковано	Секція	УДК
06.11.2023	Освіта/Педагогіка	378.147:34

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10074622>

Анотація. Правова культура є фундаментальним аспектом цивілізованого суспільного життя, вона визначає процеси взаємодії громадян та держави, а також міжособистісні взаємини на різних рівнях. Правова освіта стає ключовим інструментом для формування у суспільстві розуміння прав і обов'язків, а також вміння застосовувати їх в практичній діяльності. Стаття спрямована на виявлення особливостей правової освіти у формуванні правової культури в умовах російської агресії. Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання. Було проведено критичний аналіз наукових статей, книг та інших джерел, що стосуються правової освіти та її взаємозв'язку з правовою культурою. Отримані дані за допомогою методів наукового дослідження відповідно узагальнювалися, класифікувалися та аналізувалися для виявлення тенденцій розвитку правової освіти у формуванні правової культури в умовах російської агресії. Індуктивний метод було застосовано для систематизації елементів та класифікації принципів правової освіти. Об'єктом статті виступає процес формування правової культури суспільства в умовах військової агресії Росії проти України. Предмет статті – особливості правової освіти в сучасних умовах. В дослідженні було виділено основні елементи правової освіти: постійна освіта та навчання з права, міжнародна правова освіта, професійна правова освіта, публічна правова освіта, вища освіта в галузі права, середня правова освіта, початкова правова освіта, післядипломна правова освіта. Узагальнено основні принципи правової освіти, яка здійснюється під час російської агресії. Також для більшого розуміння було проаналізовано приклади використання прикладних інструментів правової освіти у формуванні правової культури суспільства в Україні та узагальнена інформація щодо тенденцій розвитку правової освіти і її впливу на правову культуру суспільства.

Ключові слова: правова освіта, освітній процес, правова культура, правове виховання, юридична освіта, військова агресія, навчальний процес.

¹кандидат юридичних наук, докторантка, кафедра права Європейського Союзу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 61024, Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 77, <https://orcid.org/0000-0003-4443-8963>

²кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємництва і права, Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та інформаційних технологій, Полтавський державний аграрний університет, 36003, Україна, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, <https://orcid.org/0000-0002-6022-6680>

³кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Київський університет інтелектуальної власності та права, 02121, Україна, м. Київ, вул. Харківське шосе, 210, <https://orcid.org/0009-0006-9543-4152>

Features of Legal Education in Shaping Legal Culture in the Context of Russian Aggression

Annotation. Legal culture is a fundamental aspect of civilized societal life, shaping the interactions between citizens and the state as well as interpersonal relationships at various levels. Legal education becomes a key tool for fostering an understanding of rights and responsibilities within society, as well as the ability to apply them in practical activities. This article aims to identify the peculiarities of legal education in shaping legal culture in the context of Russian aggression. General scientific methods of cognition were employed during the research. A critical analysis of scientific articles, books, and other sources related to legal education and its relationship with legal culture was conducted. Data obtained through scientific research methods were generalized, classified, and analyzed to discern trends in the development of legal education in shaping legal culture amidst Russian aggression. The inductive method was applied to systematize elements and classify principles of legal education. The subject of the article is the process of forming a legal culture in society in the conditions of Russia's military aggression against Ukraine. The article's subject matter is the peculiarities of legal education in contemporary circumstances. The study identified key elements of legal education, including continuous legal education and training, international legal education, professional legal education, public legal education, higher education in the field of law, secondary legal education, primary legal education, and postgraduate legal education. The fundamental principles of legal education implemented during Russian aggression were summarized. Furthermore, to enhance understanding, examples of applied legal education tools in shaping legal culture in Ukrainian society were analyzed, and information regarding the trends in the development of legal education and its impact on societal legal culture was consolidated.

Keywords: legal education, educational process, legal culture, legal education, legal education, military aggression, educational process.

Вступ

В сучасний період правова освіта виступає як важливий фактор у формуванні та розвитку правової культури, яка визначає ставлення індивідів до норм права, громадянського дотримання законів, а також їхню здатність взаємодіяти в суспільстві на основі правових норм та цінностей. Взаємозв'язок між правовою освітою та правовою культурою сьогодні є важливою детермінантою формування суспільства.

Умови, що виникли в результаті військової агресії Росії проти України, підсилюють актуальність теми правової освіти і формування правової культури суспільства, в першу чергу, тому, що збройний конфлікт призводить до численних порушень прав людини, вимагає громадянської активності та знань у сфері права, а також надає важливість збереженню правопорядку та громадянському врегулюванню.

Теоретико-методологічну основу даного дослідження складають роботи та напрацювання науковців, серед яких: Ю. Кузнецова та Д. Гусев [1]; С. Ф. Константинов [2]; А. А. Савченко [3]; О. М. Нестеренко [4; 5]; Н. В. Атаманова та О. В. Дяченко [6]; І. Варава та Я. Темченко [7]; Л. О. Макаренко [8]; Р. Г. Драпушко та П. В. Горінов [9]; О. В. Ткаля та В. В. Кутовий [10]; О. Подобедова [11]; В. Гепхарт та Чр. Сантруп [12]; В. Качур та С. Козін [13]; О. О. Тихомиров [15]; В. І. Бобрицька [16]; К. Р. Резворович [17].

Багато зарубіжних та вітчизняних авторів і науковців досліджували правову освіту та правову культуру сучасного суспільства. Так, автори Ю. Кузнецова та Д. Гусев розглядають правову освіту як детермінанту формування правової культури та підкреслюють необхідність застосування позитивістського праворозуміння в аспекті правової освіти [1]. Науковець С. Ф. Константинов в своїй праці розкриває аспекти

юридичної освіти в умовах воєнного стану в країні [2]. А. А. Савченко аналізує правову культуру як атрибут загальної культури всього суспільства [3]. Формування культури діалогу в умовах існування мультикультурного суспільства детально вивчено науковицею О. М. Нестеренко [4; 5].

Автори Н. В. Атаманова і О. В. Дьяченко в своїй праці досліджують правову культуру та виокремлюють її роль у формуванні правопорядку сучасної Української держави [6]. Як суспільно-правову проблему, формування правової культури розглядають автори І. П. Варава, Я. О. Темченко та М. О. Григоренко [7].

Л. О. Макаренко в своїй монографії детально досліджує теоретико-методологічні основи правової культури [8]. Цікавий погляд на сучасні виклики і загрози правової культури розкрито в праці Р. Г. Драпужко [9]. О. В. Ткаля та В. В. Кутовий розкривають в науковій публікації певну взаємозалежність і взаємовплив правової свідомості та правової культури в сучасних умовах [10]. О. Подобедова досліджує етапи формування правової культури у здобувачів закладів вищої освіти [11].

Закордонні науковці В. Гепхарт та Чр. Сантруп аналізують конституції з точки зору культурної перспективи [12]. Автори В. Качур та С. Козін побудували структуру правової культури суспільства та виокремили основні її елементи [13].

У дослідженні О. О. Тихомирова було розглянуто правову культуру в сучасному інформаційному суспільстві, а також проблеми осмислення інформаційно-правової культури [15]. Сучасний стан, виклики, підходи до розв'язання правових засад формування освітньої політики України щодо забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного часу аналізують автори В. І. Бобрицька та К. В. Кузьмич [16].

Отже, як показав аналіз розглянутих праць, чимало авторів описують, аналізують правову освіту та правову науку з різних точок зору, але жоден автор не розкриває саме особливості та вплив правової освіти у формуванні правової культури суспільства в умовах російської агресії.

Об'єктом дослідження виступає процес формування правової культури в суспільстві під впливом правової освіти. Предмет дослідження – правова освіта як ключовий елемент правової культури.

Метою даної статті є дослідження особливостей та розвитку правової освіти у формуванні правової культури суспільства в умовах російської агресії.

Для досягнення мети в процесі дослідження виконані такі завдання:

1. Розкрито основні підходи до визначень «правова освіта» та «правова культура».
2. Систематизовано елементи правової освіти та узагальнено її принципи.
3. Дана оцінка існуючим проблемам та тенденціям розвитку правової освіти у формуванні правової культури в умовах російської агресії.

Матеріали та методи. З метою проведення дослідження використовувались загальнонаукові методи пізнання, проводився критичний аналіз наукової літератури з обраної проблематики. За допомогою таких методів наукового дослідження, як систематизація літературних джерел, класифікація та критичний аналіз відомостей, було проведено аналіз наукових статей, книг та інших джерел, що стосуються правової освіти та її взаємозв'язку з правовою культурою. Індуктивний метод використовувався для систематизації елементів та класифікації принципів правової освіти. Дані з різних джерел узагальнювалися, класифікувалися та аналізувалися для виявлення проблем і тенденцій розвитку правової освіти у формуванні правової культури в умовах військової агресії Росії проти України.

Результати

Сьогодні в Україні відбуваються суспільно-економічні зміни, які призводять до виникнення нових рис в українському суспільстві, а також становлення громадянського

суспільства, що наголошують на необхідності формування свідомості громадян, які проявляють компетентність, самостійність, соціальну активність та відповідальність. У цьому контексті особливо важливим стає розвиток правової свідомості та відповідальності громадян, а також їх правове виховання [14].

Отже, роль правової освіти у формуванні правової культури суспільства має вирішальне значення у становленні правової дійсності в Україні, зокрема в сучасних особливих умовах військової агресії Росії проти України. Цей перехід супроводжується не тільки економічними та політичними змінами, але й духовними та правовими кризами.

Для подальшого розуміння даної проблеми необхідно виокремити наступні чинники.

Підвищена увага до міжнародного права. Російська агресія змусила Україну активніше звертатися до міжнародного права, особливо в контексті агресії та окупації територій, що призвело до збільшення інтересу до міжнародних правових норм і міжнародного гуманітарного права.

Підвищена потреба у правовій освіті. Виконання службових обов'язків в особливих умовах посилило потребу в правовій освіті для військовослужбовців, громадян, які постраждали внаслідок бойових дій, і для громадян, які беруть активну участь у громадському житті та правозахисних діях.

Акцент на правах людини та гуманітарному праві. Російська агресія привернула увагу до захисту прав людини та гуманітарного права. Правозахисні організації та освітні інститути активно сприяють освіті населення з цих питань.

Формування патріотичного духу. У рамках правової освіти і культури набули актуальності питання патріотизму та відчуття громадянської відповідальності перед країною, що активно сприяє формуванню правової культури національного об'єднання.

Потреба у вивченні правових аспектів життєдіяльності суспільства в умовах військової агресії Росії проти України. Правова освіта розширила свою область дії для додаткового вивчення правових аспектів, включаючи міжнародне гуманітарне право, правовий статус внутрішньо переміщених осіб, права військовослужбовців тощо.

Розвиток правознавчих програм і проєктів. У нових реаліях сьогодення дедалі більше з'являються правознавчі програми, тренінги та проєкти, спрямовані на підвищення правової свідомості та правової культури громадян.

Отже, російська агресія суттєво вплинула на правову освіту та культуру в Україні, змінюючи пріоритети, питання та вимоги до громадян та освітніх інститутів.

З метою подальшого визначення особливостей правової освіти у формуванні правової культури варто чітко розрізняти ці поняття.

Правова освіта – це систематичний процес набуття знань, розуміння та навичок у галузі права, що охоплює вивчення правових норм, процедур та принципів, а також розвиває правову культуру та правосвідомість індивідів [1].

Правова освіта має на меті надати особам знання про їхні права та обов'язки, навчити їх розуміти та захищати ці права в повсякденному житті та у взаємодії з іншими членами суспільства. Правова освіта може здійснюватися на різних рівнях навчання, включаючи початкову, середню, вищу освіту, а також в межах публічних і приватних навчальних закладів, самостійних досліджень та навчання протягом життя. Вона сприяє формуванню правової культури та важлива для забезпечення функціонування правової держави [1]. Правова освіта допомагає підвищити рівень правової культури в суспільстві, зміцнює правопорядок, сприяє виконанню прав і обов'язків громадянами, та сприяє розвитку правової держави.

З філософської точки зору, правова освіта може бути розглянута як процес формування інтелектуальної глибини і розуміння правових питань, який сприяє

розвитку моральних цінностей і етичних переконань. Правова освіта виступає як засіб, що спрямований на виховання особистісної культури та внутрішньої гармонії, а також на розуміння сутності справедливості, справедливого суспільства та прав людини. Філософський підхід до правової освіти підкреслює важливість не лише знань, але й рефлексії, критичного мислення та етичного розвитку, сприяючи формуванню глибокого розуміння сутності права та справедливості в суспільстві [7].

З соціологічної точки зору, правова освіта вивчається як явище, що впливає на соціальні структури та взаємини в суспільстві. Вона досліджується з огляду на її вплив на формування правової культури та соціальних норм. Правова освіта може впливати на соціальну поведінку та стосунки громадян у суспільстві. Наприклад, високий рівень правової освіти може сприяти дотриманню законів, зменшенню конфліктів та підвищенню громадянської активності. З іншого боку, недостатня правова освіта може призвести до незнання прав та обов'язків, порушення закону і соціальної несправедливості. Загалом, з соціологічної точки зору, правова освіта розглядається як важливий елемент соціокультурного розвитку суспільства, впливаючи на соціальні взаємини, сприяючи дотриманню прав і обов'язків та формуванню громадянської активності [10].

О. О. Тихомиров розглядає правову культуру як комплекс знань, цінностей, норм і понять, який визначає взаємовідносини між індивідами та суспільством на основі принципів права і справедливості. За Тихомировим, правова культура включає в себе розуміння прав і обов'язків громадян, дотримання правових норм і стандартів, а також здатність до вирішення правових питань і конфліктів згідно з чинним законодавством. Правова культура сприяє створенню правопорядку в суспільстві і підтримує принципи правової держави [15].

О. Подобедова погоджується із поглядами численних дослідників, що правова культура полягає у загальній повазі до закону, глибокому знанні правових норм та вмінні їх використовувати, а також у відповідальній та законній поведінці в будь-яких життєвих ситуаціях. Високий рівень правової культури, за О. Подобедовою, сприяє зниженню рівня порушень законів, забезпечує економічну стабільність суспільства та сприяє щасливому життю його членів [11].

З філософської точки зору, правова культура може бути визначена як глибоке розуміння індивідами і суспільством моральних і етичних аспектів права, а також їхня здатність визнавати і дотримуватися цих принципів у повсякденному житті. Вона включає в себе прагнення до справедливості, дотримання прав людини, гідності та рівності перед законом [3].

Важливим завданням цього дослідження є систематизація елементів правової освіти в сучасних умовах. Вивчення структури правової освіти сприяє зміцненню правової культури, захисту прав і свобод громадян, підготовці фахівців та поколінь, які здатні працювати над вирішенням правових проблем, влаштуванню суспільства та забезпеченню правопорядку (рис. 1).

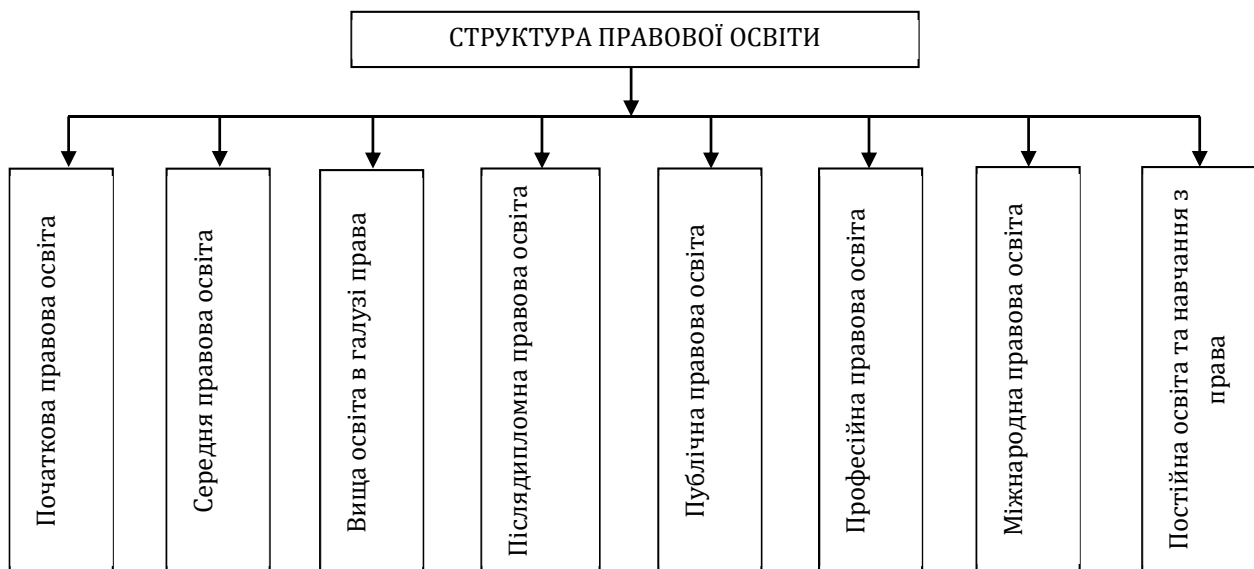

Рис. 1. Елементи правової освіти

Джерело: власна розробка авторів.

Отже, на початковому рівні правової освіти включаються основи правознавства та основи громадянської відповідальності. Наприклад, у початковій школі діти можуть вивчати основи правил поведінки, права та обов'язки.

Якщо розглядати середній рівень правової освіти, то варто відзначити, що на цьому етапі в середній школі та старших класах можуть надаватися більш детальні знання з правознавства, включаючи глибше розуміння конституції, правових норм та системи правосуддя.

Рівень вищої освіти включає підготовку юристів та спеціалістів у галузі права. Студенти можуть вивчати такі предмети, як цивільне право, кримінальне право, адміністративне право та інші.

Після отримання вищої освіти у галузі права, фахівці можуть проходити додаткові курси, тренінги та інші форми навчання для поглиблення своїх знань і підвищення кваліфікації, що варто віднести до рівня післядипломної правової освіти.

Публічна правова освіта орієнтована на навчання громадян правам та обов'язкам, що може включати правознавчі курси, громадські лекції та інші форми освіти для широкої громадськості.

Професійна правова освіта передбачає, що фахівці у галузі права отримують освіту, яка підготовлює їх до виконання конкретних завдань, таких як практика в судах, юридичні консультації, лобювання тощо.

На рівні міжнародної освіти в галузі міжнародного права, освіта зосереджена на вивченні принципів міжнародного права, міжнародні договори та організації.

Постійна освіта в галузі права має продовжувати навчання та підвищувати свою кваліфікацію протягом усього свого професійного розвитку.

Таким чином, виокремлені складові формують структуру правової освіти і допомагають громадянам, студентам і фахівцям набути необхідні знання та навички в галузі права.

Особливості правової освіти у формуванні правової культури також можна розглядати через призму принципів правової освіти (табл. 1).

Таблиця 1

**Принципи правової освіти, яка здійснюється в умовах
військової агресії Росії проти України**

№	Принцип	Сутність принципу
1	Доступність і загальнодоступність	Правова освіта повинна бути доступною для всіх прошарків суспільності без обмежень. Принцип базується на тому, що освітні програми та матеріали мають бути доступні для усіх громадян незалежно від соціального статусу, економічного стану, віку та інших характеристик. Особливо даний принцип важливий в умовах російської агресії.
2	Систематичність	Правова освіта повинна бути систематичною і послідовною, починаючи з основ права і поширюючи знання поступово на більш складні і спеціалізовані теми, що допомагає студентам набувати глибоке і структуроване розуміння правових понять.
3	Активна участь	Правова освіта повинна спонукати студентів до активної участі у навчальному процесі, включаючи обговорення правових питань, вирішення правових ситуацій та участь у правових справах.
4	Практична спрямованість	Правова освіта повинна бути спрямована на навички та вміння, які можна застосовувати в практичному житті, що включає в себе навички розв'язання правових завдань, аналіз правових ситуацій та практичну підготовку до професійної діяльності. Під час російської агресії цей принцип набуває особливого значення.
5	Інтерактивність та діалог	Даний принцип базується на розумінні, що важливо створити умови для активного діалогу та обміну думками між викладачами та студентами. Інтерактивні методи навчання сприяють розвитку критичного мислення і збагачують розуміння правових питань.
6	Інтеграція з іншими дисциплінами	Правова освіта повинна бути інтегрованою з іншими дисциплінами, щоб показати зв'язок між правом та іншими сферами життя, такими як історія, політологія, соціологія тощо.
7	Акцент на цінностях та етиці	Правова освіта має підкреслювати важливість цінностей, таких як справедливість, гідність та рівність перед законом, а також розвивати етичне підґрунтя поведінки в рамках права.
8	Орієнтація на життєвий досвід	Правова освіта повинна орієнтуватися на реалії сучасного життя та актуальні проблеми права, що допомагає студентам розуміти і вирішувати сучасні правові виклики.

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу [1; 2; 7; 9; 17].

Загалом, враховуючи ці принципи, правова освіта може впливати на формування правової культури, зміцнюючи правовий фундамент суспільства та розвиваючи здатність громадян розуміти, захищати та дотримуватися закону.

Правова освіта в Україні під час російської агресії характеризується як необхідна та важлива складова боротьби за права та свободи українського народу.

В контексті триваючої військової агресії Росії проти України, правова освіта виконує декілька важливих ролей [2; 5;16].

1. *Інформування та захист прав громадян.* Правова освіта допомагає українському населенню розуміти їх права та обов'язки, а також знати, як вони можуть бути використані, що дозволяє суспільству свідомо захищати свої права та уникати порушень закону.

2. *Мобілізація та підтримка громадськості.* Правова освіта сприяє формуванню громадської свідомості і активної громадської участі, допомагає суспільству розуміти необхідність дотримання закону та правопорядку, а також показує, як вони можуть впливати на політичний, правовий та соціальний контекст в країні.

3. *Розбудова демократичних інститутів.* Правова освіта є основою для розбудови демократичних інститутів в Україні, і допомагає навчитися дотримуватися правових стандартів, будувати справедливу та ефективну систему правосуддя, а також розвивати демократичне мислення та громадянську свідомість.

4. *Захист прав людини та гуманітарне право.* Правова освіта в Україні відіграє важливу роль у поширенні знань про гуманітарне право та міжнародні стандарти, що регулюють ситуації збройних конфліктів. Правова освіта допомагає підтримати захист цивільного населення, біженців та осіб, які постраждали внаслідок російської агресії.

Важливо зазначити, що під час конфлікту завдання правової освіти може бути ускладнене через нестабільну ситуацію та обмеження, котрі впливають на роботу навчальних закладів. Проте правова освіта лишається важливим інструментом підтримки прав та свобод українського народу в цей складний період.

В таблиці 2 наведено інформацію щодо прикладів використання прикладних інструментів правової освіти у формуванні правової культури суспільства в Україні.

Таблиця 2

Приклади використання прикладних інструментів правової освіти у формуванні правової культури суспільства в Україні

№	Приклад	Характеристика
1	Шкільна програма з права	Включення предмету права до шкільної програми допомагає учням зрозуміти основні поняття та принципи права, вивчити закони та конституцію країни. Це дозволяє формувати в учнів свідоме ставлення до власних прав і обов'язків, а також розуміння значення додержання правил у суспільстві.
2	Медіапрограми та інформаційні кампанії	Інформаційні кампанії і медіапрограми можуть використовуватися для поширення правових знань серед широкої аудиторії. Наприклад, телевізійні передачі, радіопрограми або вебінари можуть розповідати про права людини, правову систему, процедури та механізми звернення до правосуддя. Такий інструмент допомагає громадянам бути обізнаними зі своїми правами та обов'язками і розуміти, як захищати свої інтереси в спілкуванні з державними органами влади.
3	Соціально-правові проекти	Разом з громадськими організаціями або установами правосуддя, можуть проводитися різноманітні соціально-правові проекти, які спрямовані на підвищення правової культури суспільства. Наприклад, проведення правових семінарів, тренінгів або конференцій, де громадяни мають можливість

		отримати практичні навички та знання з охорони своїх прав.
4	Клуби обговорень та дебати	Участь у клубах обговорень та дебатах дозволяє суспільству краще розуміти аргументи та раціональність правових норм. Вони допомагають розвивати навички критичного мислення, аналізу та вміння аргументувати свою позицію на основі знання законів. Такий практичний інструмент збільшує рівень свідомості громадян щодо правових питань та розширює їх здатність до обґрунтованого діалогу.
5	Наявність юридичних клінік	Університети та юридичні факультети створюють юридичні клініки, де студенти надають безкоштовну правову допомогу у справах, що стосуються людей з низькими доходами або тих, хто потребує правової підтримки. Такий інструмент дає можливість студентам формувати практичний досвід та одночасно сприяє забезпеченню доступності правосуддя для всіх громадян.
6	Практичні заняття та симуляції	Включення практичних занять та симуляцій до навчальних планів допомагає студентам наочно ознайомитися з різними правовими процесами та навичками, такими як проведення судових слухань, підготовка правових аргументів та розгляд справ. Такий інструмент дозволяє закріпити теоретичні знання та розвивати практичні навички, необхідні для ефективного застосування знань з права.
7	Використання технологій	Використання сучасних технологій, таких як мобільні додатки та онлайн-курси, дозволяє зробити правову освіту більш доступною та зручною для широкої аудиторії. Наприклад, онлайн-платформи можуть надавати інтерактивні матеріали, викликати інтерес та забезпечувати можливість самостійного вивчення права.
8	Правознавчі конкурси та олімпіади	Змагання та олімпіади з правознавства для школярів та студентів стимулюють глибше вивчення права, поширення правової культури та підтримку талановитих молодих людей, які проявляють інтерес до правової сфери.
9	Спеціалізовані правові центри	Спеціалізовані правові центри та клуби надають безкоштовну інформацію, консультації та правову допомогу громадянам, що робить правові знання або захист доступними для найширшої аудиторії

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу [5; 10; 9; 8].

Отже, наведені приклади ілюструють, як правова освіта може стати інструментом формування правової культури в суспільстві. Правова освіта сприяє свідомій та відповідальній поведінці громадян, забезпечуючи визнання та повагу до прав та обов'язків, і слугує створенню справедливого та правового суспільства.

Наведені у таблиці 2 приклади використання прикладних інструментів правової освіти у формуванні правової культури застосовують в своїй діяльності різні установи та організації. Наприклад, Громадська рада, яка діє при Міністерстві юстиції, проводить різноманітні освітні заходи, такі як семінари, тренінги та вебінари, з метою підвищення правової свідомості та навичок серед населення.

Також Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та проектами, які сприяють правовій освіті та формуванню правової культури. Так, проєкт Ради Європи «HELP» (Освіта в галузі прав людини для юристів) для України, в тому числі під час російської агресії, проводить тренінги для студентів, юристів, простого населення з України. В нашій державі існує багато громадських організацій, які працюють в сфері правової освіти. Вони організують правові консультації, освітні та інші заходи, спрямовані на підвищення правової свідомості та навичок громадян.

Підсумовуючи, різні інструменти та організації роблять важливий внесок в правову освіту та підвищення правової культури в Україні.

Варто відзначити, що триваючи наслідки російської агресії створюють чимало проблем щодо подальшого розвитку правової освіти та правової культури в Україні.

Триваючий характер військової агресії Росії проти України. У сучасних умовах ускладнена можливість надання правової освіти та доступу до неї в регіонах, в яких відбуваються активні бойові дії, що може призвести до недостатнього доступу до правової освіти для певних груп населення.

Система освіти. Нові реалії вимагають перегляду змісту правової освіти та методів навчання, тому система освіти повинна адаптуватися до нових викликів та потреб.

Недостатність фінансування. Фінансування правової освіти та правозахисних проєктів може бути обмеженим у зв'язку з витратами на протистояння російській агресії та відновлення регіонів, що повернуто під контроль держави.

Проблема забезпечення доступності для всіх груп населення. Важливо забезпечити доступ до правової освіти для всіх груп населення, включаючи найбільш вразливі групи, внутрішньо переміщених осіб і біженців.

Акцент на міжнародному праві та гуманітарному праві. Через російську агресію посилюється потреба в правовій освіті з міжнародного права та гуманітарного права, що вимагає підготовки кваліфікованих фахівців у цих областях.

Інформаційна війна та дезінформація. Повномасштабна військова агресія Росії проти України доповнюється інформаційним психологічним тиском та розповсюдженням дезінформації, що може ускладнити розуміння правової реальності. Правова освіта повинна сприяти розвитку навичок критичного мислення та медіаграмотності суспільства.

Вирішення цих проблем вимагатиме спільних зусиль уряду, громадських організацій, освітніх установ і правозахисників з метою підвищення рівня правової освіти та формування правової культури в умовах російської агресії.

Нижче представлено узагальнену інформацію щодо тенденцій розвитку правової освіти і її впливу на правову культуру суспільства [5; 10; 16].

Підвищена активність громадян у питаннях прав та законності. Російська агресія привернула увагу громадян до прав та обов'язків, що призвело до підвищеної популярності правових освітніх програм, семінарів і тренінгів.

Зростання інтересу до міжнародного та гуманітарного права. В контексті конфлікту виникає більше питань про міжнародне та гуманітарне право, і це відображається в збільшенні попиту на знання в цих областях.

Підвищення потреби у правовій допомозі. Військова агресія Росії проти України призвела до зростання потреби в правовій допомозі для вирішення питань, пов'язаних із наслідками бойових дій, власністю, міграцією тощо. Попит на таку допомогу стимулює розвиток юридичних клінік і надання суттєвої державної підтримки правозахисникам.

Зміна акценту на правах людини та громадянській освіті. В умовах російської агресії зростає важливість навчання громадян правам людини, зокрема з питань щодо правил міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Цифрові інструменти для правової освіти. Завдяки розвитку технологій з'являються нові можливості для доступу до правової інформації та освіти, що може включати онлайн-курси, вебінари та платформи для обміну досвідом.

Міжсекторальне співробітництво. Наслідки військової агресії Росії проти України спонукають різні сектори суспільства, включаючи державу, громадські організації та освітні установи, до спільної роботи для поліпшення правової освіти та підтримки громадян у важких ситуаціях.

Збільшення акценту на патріотичній та міжетнічній гармонії. Російська агресія поглибила розуміння необхідності формування патріотичних цінностей та підтримки міжетнічної гармонії через правову освіту.

Визначені тенденції переконують, що правова освіта стає важливим інструментом, сприяючи розвитку правової культури та забезпеченню захисту прав громадян у надзвичайних умовах, зокрема під час триваючої військової агресії Росії проти України.

Загалом, правова освіта та формування правової культури в нових реаліях вимагають системних зусиль, які спрямовані на забезпечення доступу до правових знань та дотримання прав і законів в суспільстві, що переживає конфлікт. Це важливий крок у становленні суспільства, яке дотримується правових норм та цінностей навіть у найскладніших умовах.

Висновки

Триваюча російська військова агресія створює складну ситуацію для розвитку правової освіти та формування правової культури в Україні. Вона загострила важливість правової освіти для громадян, організацій та владних структур, сприяючи розумінню і захисту прав та законів. Військова агресія Росії проти України також підсилила акцент на міжнародному та гуманітарному праві, змусила розвивати систему освіти для адаптації до нових викликів і потреб, а також збільшила важливість фінансування та доступності правової освіти для всіх груп населення. Роль громадського сектору та правозахисників стає критично важливою для підтримки громадян у цих умовах. Сьогодні правова освіта може позитивно впливати на встановлення миру та діалогу, сприяючи врегулюванню конфліктів. У цій складній ситуації, розвиток правової освіти та правової культури стає ключовим завданням для суспільства, яке бажає дотримуватися правових норм та цінностей, навіть у найскладніших обставинах.

Подальші дослідження в галузі особливостей правової освіти на формування правової культури залишається науковим предметом дослідження, який вимагає постійного вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова Ю., Гусев, Д. Правова освіта як детермінанта формування правової культури. *Молодий вчений*. 2023. № 2 (114). С. 82–85. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-16>
2. Константінов С. Ф. Юридична освіта та підготовка правників в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.12> Савченко А. А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 2. С. 32–36. URL: <http://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/220398/220086> Нестеренко О. М. Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративістське дослідження : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 260 с.
3. Нестеренко О. М. Формування культури діалогу в умовах існування мультикультурного суспільства. *Сучасні наукові дослідження на шляху до*

- євроінтеграції* : матеріали Міжнародного науково-практичного форуму (м. Мелітополь, 21–22 червня 2019 р.). Мелітополь, 2019. Ч. 2. С. 373–376.
4. Атаманова Н. В., Дяченко О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної Української держави. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 82–87. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/201>
 5. Варава, І., Темченко, Я., Григоренко, М. Формування правової культури молоді як суспільно-правова проблема: теоретичний і практичний аспекти. *Молодий вчений*, 2022. № 1 (101). С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-1>
 6. Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2019. 576 с.
 7. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2021_4_5
 8. Ткаля О. В., Кутовий В. В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 38–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/7>
 9. Подобедова О. Етапи формування правової культури у здобувачів закладів вищої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. № 1 (27). С. 68–74. DOI: [https://doi.org/10.31499/2307-4914.1\(27\).2023.278734](https://doi.org/10.31499/2307-4914.1(27).2023.278734)
 10. Gephart W., Suntrup J. C. Introduction: analyzing constitutions from a cultural perspective. *Dynamics of constitutional cultures*. Frankfurt am Main : Klostermann, 2020. P. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.5771/9783465145516-7>
 11. Kachur V., Kozin S. Legal culture as determining factor for legal socialization of modern personality. *Entrepreneurship, economy and law*. 2021. No. 10. P. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.10.06>
 12. Кучеренко Т. М. Формування юридичною клінікою правової культури та її вплив на професійну ідентичність студента-правника. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 1. Т. 1. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.1.1.11>
 13. Тихомиров О. О. Правова культура в інформаційному суспільстві: до проблеми осмислення інформаційно-правової культури. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. № 3 (56). С. 74–80. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/45714>
 14. Бобрицька В. І., Кузьмич К. В. Правові засади формування освітньої політики України щодо забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного часу: виклики й підходи до розв'язання. *Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики* : матеріали доповідей та виступів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 травня 2023 р.). Київ, 2023. С. 53–60. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42013>
 15. Резворович К. Р. Нормативно-правові акти України як засіб забезпечення ефективного функціонування механізму реалізації гендерної рівності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-2-125-130>